אוצר מדרשים — אגדה על תפלת שמונה עשרה

תפלת שמונה עשרה: תפלת י"ח או י"ח ברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת שחרית מנחה ומעריב בכל יום, ונוספה עליהן אח״כ ברכה י"ט, "ולמלשינים" או ברכת המינין. תניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה וכו׳ (מגילה י״ז), וברכת המינין תיקן שמואל הקטן (שם כ"ט.).

התפלה נחלקת לשלשה חלקים: שלש הראשונות שנקראות אבות גבורות (גשם) וקדושות, ושלש אחרונות הן עבודה הודאה ושלום, וי״ג אמצעיות שאומרים רק בחול, ובשבת וי״ט אומרים באמצע הברכה מעניני דיומא. ויש תפלה קצרה "הביננו" שכוללת שמונה עשרה ברכות בקצור לתפלת הדרך (ע״ע שמונה עשרה באוצר ישראל).

רמז לשמונה עשרה ברכות בתפלת חנה (ש"א ב' א') רָמָה קַרְנִי – הוא מגן אברהם וכו׳ עי׳ מדרש ויכולו (לעיל צד 157) ובס' הרוקח (סי׳ שכ״ו).

יעלינעק הדפיס אגדת תפלת שמונה עשרה בבית המדרש חדר ה׳ בשתי נוסחאות, הראשונה נמצאה בשבלי הלקט ה׳ תפלה (ועי׳ ס׳ תניא רבתי סי׳ ד' ענין תפלה, ולבוש התכלת לר׳ מרדכי יפה סי׳ קי״ב), והשניה הוא ממדרש תהלים ממזמור כ"ט.

אגדת תפלת שמונה עשרה

[בית המדרש ח״ה 54]

תניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אגדה, מאי על הסדר? זה סדר עולם, לכך מצינו י"ח ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו, כיון שבאו אנשי כנסת הגדולה כללום ותקנום כסדרן. כשניצל אברהם אבינו מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מגן אברהם, כשנעקד יצחק על גבי המזבח ונעשה דשן והיה אפרו מושלך על הר המוריה, מיד הביא עליו הקב״ה טל והחיה אותו, לפיכך אמר דוד ע״ה (תהלים קל"ג ג') כְּטַל חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל הַרְרֵי צִיּוֹן, כטל שהחיה הקב״ה בו את יצחק אבינו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מחיה המתים. כשבא יעקב אבינו ופגע בשערי שמים והקדיש שמו של הקב״ה, מיד פתחו מלאכי השרת את פיהם ואמרו בא״י האל הקדוש. כשבא פרעה להמליך את יוסף במצרים, בדקו אם יודע בשבעים לשונות, בא גבריאל ולמדו שבעים לשונות, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י חונן הדעת. כשעשה ראובן מעשה בלהה פילגש אביו נקנסה עליו מיתה, מיד חזר בתשובה, דכתיב וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר (בראשית ל"ז כ"ט), אמר רבי יוחנן שחזר בתשובה וחיה, דכתיב יחי ראובן ואל ימות וגו', מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י הרוצה בתשובה. כשעשה יהודה מעשה תמר ואמר הוציאוה ותשרף ושלחה לו ואמרה הכר נא, מיד הודה ואמר צדקה ממני ונסלח לו על אותו עון, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י חנון המרבה לסלוח. כשמררו המצריים את חיי אבותינו, אמר הקב״ה וגאלתי אתכם, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י גואל ישראל. כשנצטער אברהם אבינו בצער המילה בא רפאל ורפאו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י רופא חולים. כשזרע יצחק אבינו ומצא מאה שערים, מיד פתחו מלאכי השרת בא״י מברך השנים. כשבא יעקב אבינו למצרים וראה יוסף ושמעון ונתקבצו הוא ובניו ביחד, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מקבץ נדחי עמו ישראל. כשנתנה תורה לישראל, אמר לו הקב״ה למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו המצריים בים, פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר לו הקב״ה ליעקב וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ (בראשית מ"ו ד'), שמח ובטח על דבריו של מקום, ובשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם ובא יוסף ונתן שתי ידיו על עיניו ונשקו ובכה לו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י משען ומבטח לצדיקים. כשבנה שלמה את בית המקדש, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י בונה ירושלם. כשנושעו ישראל ועברו את הים סוף ואמרו שירת ויושע, פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל וצעקו לאל, ושמע צעקתם כמה שנאמר וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן

הָעֲבֹדָה (שמות ב' כ"ג), מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו באי"י שומע תפלה. כשעשו ישראל את המשכן וירדה שכינה ושכן בו בין שני הכרובים, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו באי"י המחזיר ברחמיו שכינתו לציון. כשהכניס שלמה הארון לפנים ואמר ה' אלהים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ וגו', ונתן הודאה ושבח למקום ואמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה וגו', מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים עליהם המקרא וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ (ויקרא כ"ו ו'), מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו באי"י עושה השלום. לפיכך כשבאו אנשי כנסת הגדולה ותקנום כסדר הזה בחכמתם, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך חכם הרזים שנתן חכמה ליראיו שהם בני גוי גדול, כמו שאמר להם משה ע"ה כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו (דברים ד' ז').

[תפלת שמונה עשרה – אגדה אחרת]

הָבוּ לַה' בְּנֵי אֵלִים – בני אברהם יצחק ויעקב. אף אתם ברכו ברכה ראשונה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ומה באזכרה שניה כָּבוֹד וָעֹוז – אף אתם תנו לי כבוד ועוז שהוא מחיה את המתים, ומה באזכרה שלישית כְּבוֹד שְׁמוֹ – אף אתם ברכוהו האל הקדוש. הִשְׁתַּחֲווּ לה' בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ – שנותן דעה לקדושים, שנאמר וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה (משלי ט' י') כנגד חונן הדעת. קוֹל ה' עַל הַמָּיִם – זו תשובה שנמשלה למים, דכתיב וַיִּשְׁאֲבוּ מַיִם (ש"א ז' ו'), כנגד הרוצה בתשובה. ה' עַל מַיִם רַבִּים – כנגד תַּשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם (מיכה ז' י"ט), וכנגד חנון המרבה לסלוח. קוֹל ה' בַּכֹּחַ – שנאמר וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה (שמות ו' ו') ולעתיד צוֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ (ישעיה ס"ג א') כנגד גואל ישראל. קוֹל ה' בֶּהָדָר – להדר חולים ברפואתם, כנגד רופא חולי עמו ישראל. וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְהר לבנון ולהר שריון, כמה שנאמר ההרים רקדו כאילים, וכך אלו מזדעזעים כעגלים וכבני ראמים שמרקדין. קוֹל ה' שׁוֹבֵר אֲרָזִים – כנגד ברכת השנים, שמשבר מפקיעי שערים ומקטיני איפות ועשירי שלוה שהם כארזים, ומברך עולמו ומביא זול לעולם ושובר מטה רשע, כנגד מברך השנים. וַיְשַׁבֵּר ה' אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן – שמשבר שרי אומות העולם שהם גבוהים כארז, שנאמר אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ (עמוס ב' ט'), ומקבץ גליות מתוכן, כנגד מקבץ נדחי עמו ישראל. קוֹל ה' חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ – אלו הדינים שנחצבו מתוך התורה שנמשלה כאש, שנאמר הֲלוֹא כֹה דְּבָרִי כָּאֵשׁ (ירמיה כ"ג כ"ט). וכתיב כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט (ישעיה ס"ו ט"ז), כנגד מלך אוהב צדקה ומשפט. קוֹל ה' יָחִיל מִדְבָּר – אלו הרשעים שמנוקים מכל מצוה כמדבר, והקב"ה מחלחל אותם, כנגד שובר אויבים. יָחִיל ה' מִדְבַּר קָדֵשׁ – כנגד הצדיקים בגלות הדומה למדבר קדש שחסרו להם המים, שנאמר וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ (במדבר כ' א'), וכתיב וְלֹא הָיָה מַיִם לָעֵדָה, וחזרו המים בזכות משה ואהרן, כנגד משען ומבטח לצדיקים. קוֹל ה' יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת – שיוליד מושיעים לישראל שנמשלו לאילות, דכתיב דּוֹמָה דוֹדִי לִצְבִי (שה"ש ב' ט'), עַל הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר (ישעיה נ"ב ז'). וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת – שמתיש גבורות אומות העולם שנמשלו לעצי היער, שנאמר וְנִקַּף סְבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל (ישעיה י' ל"ד). וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד – כיון שיבא משיח ויפרע מאומות העולם, מיד בית המקדש נבנה, לכך אומר אלהי דוד ובונה ירושלם.

ד"א, קוֹל ה' יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת – כיון שהקב"ה נותן קולו, מיד מתחלחלות האילות הן אילנות, אלה ואלון. וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת – שמנשיר העלין של אילנות ומיבש אותן וחושף קליפתן כד"א מחשוף הלבן. ה' לַמַּבּוּל יָשָׁב – שישב בדין עם הרשעים ושמע תפלות של באי התיבה, שנאמר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ (בראשית ח' א'), לכך נאמר שומע תפלה. וַיֵּשֶׁב ה' מֶלֶךְ לְעוֹלָם – שנתיישבה דעתו בקרבנו של נח ורחם על כל העולם, שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח, כנגד שאותך לבדך ביראה נעבוד. ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן – כנגד טובה של תורה, שנאמר (משלי ד' ב') כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, לכך נאמר הטוב שמך ולך נאה להודות. ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם – כנגד עושה השלום.